

PRAVNA RETORIKA OD IDEJE DO REALIZACIJE

SAŽETAK: Pravo teži da uređuje svet i društvene okolnosti života i rada ljudi u njihovim međusobnim odnosima. Pravo je humana disciplina, pored ostalog i zato što se u pravu uči kako doći do istine i pravde, odnosno pravičnosti, kako da se zaštiti čovek, njegova prava i slobode. Zato je i govor pravnika u funkciji plemenitog cilja, jer je stručan, plemenit i što je najvažnije zasnovan na pravnoj argumentaciji. Pravo i pravnicima treba da streme ka redu, čime menjaju i daju značenje društvu čiji su i sami deo. Dakle, za pravnike je važno reći to da kada govore, kod onih kojima se obraćaju, ne smeju ostavljati nikakvu sumnju, niti prostor za pretpostavljanje njihovih zaključaka. Od pravnika, kao dobrih govornika, se očekuje da povežu normativno pravne sadržaje i realnost u kojoj se oni ostvaruju. Pravnu retoriku ne treba da posmatramo samo kao način izražavanja pravnog sadržaja govora, već i kao način tumačenja prava i pravičnosti. Važnost koju u pravu imaju argumentacija i tumačenja prava, razvija se tako i na područje pravne retorike, čime joj se vraća značaj i mesto koje joj pripada, posebno u sistemu obrazovanja pravnika. Pravno govorništvo u sebi sadrži u dobroj meri sva ostala govorništva, zato što nije usmereno, samo jednom vremenu, jednoj strani čovekovog života, već podjednako i višestranom usmerava pažnju na prošlost, sadašnjost i budućnost.

KLJUČNE REČI: retorika, besedništvo, govorništvo, pravo, pravda, pravičnost, govor, govornik, rasprava, dijalog, tehnika.

Uvod

Pravo kao nauka razvija različite metode, sredstva-pravila i propise, nagrade i podsticaje, pretnje i obećanja sve u cilju davanja smisla uređenjima i promenama koje se dešavaju u vezi sa tim. Sve te metode i sredstva koja pravo koristi, te zadaci koje sprovodi, istorijski su uslovljeni i kulturno specifični, a često puta se u mnogome razlikuju od mesta do mesta ali i vremena, gde i kada se sprovode. Pravo je ugrađeno u različite kulturne tradicije, pa čak i onda kada pomaže da se one uspostave. U aktuelnom vremenu pravo postaje sastavni deo političkog života građana i tako obezbeđuje mesto na kojem samostalnost-individualnost, kulture govora, struke i nauke može da dođe do izražaja. Ljudi danas svugde u svetu teže da razvijaju svoje verzije vladavine prava kao sredstva za uređivanje svojih društava svako u svojim sredinama gde živi i radi. U sveopštoj prisutnosti prava ogleda se čovekova težnja da se ulazi u normativne rasprave kao neminovni deo sveukupne socijalne interakcije i da se društvena delovanja tumače jezikom ispravnog i pogrešnog. Dakle, pravo u aktuelnom vremenu možemo tumačiti kao više od primenjene etike, jer je u mnogim kulturama koncept pravnog legitimiteta povezan ne samo adekvatnim normativnim zahtevima pravnih propisa, već i sa dobro razrađenom retoričkom praksom ali i tradicijom čitanja i tumačenja, odnosno

veštinom pravnog govorništva. Dakle, pravo kroz pravničko govorništvo, nalazi svoju najupečatljiviju primenu, upravo onda kada moralni argumenti i tumačenja imaju za posledicu primenu sile. Posmatrajući pravo u odnosu s pravnom retorikom, vidimo da ono zavisi od ubeđivanja i dobrovoljnog pristanka, dok sila, odnosno njena moguća primena, ostaje kao kritična tačka jer se umesto nje pojavljuje nagovaranje, ubeđivanje na osnovu argumenata-dokaza. Pravna retorika u aktuelnom vremenu uči pravnike kako da ostvare cilj do sagovornika, odnosno auditorijum, za nešto pridobiju ili da onog sa kim komuniciraju od nečeg odvrte. Upravo, pravna retorika u pravu odražava i objedinjuje lepo, dopadljivo, korisno i humano. Svaki čovek ima potrebu da govori lepo, stilski i jezički dopadljivo, istinito, što je dakle potpuno identično njegovoj potrebi da uopšte govori. Pravna retorika treba da nas uči tome da u demokratski uređenim sistemima svaki pojedinac ima mogućnost da javno iskaže svoje mišljenje, ali da to ne garantuje jednaku važnost svih mišljenja. Javno izložena mišljenja pojedinaca se uvažavaju u zavisnosti od snage argumenata na kojima se zasnivaju. Izuzetno su cenjeni lepota i uverljivost izlaganja, držanje i pravničko izražavanje pravnika. Lepim, spretnim, stručnim i na dokazima zasnovanim govorima na primer u sudnici stiče se društveni, profesionalni ugled i moć. Takođe i obrnuto, lošim govorom se može izgubiti ugled, prestiž u profesionalnom i svakom drugom pogledu. Ideja autora ovog rada je da se ukaže na mogućnost, kroz proučavanje pravne retorike, sabiranja na jednom mestu i jedinstvenog pristupa iskazivanju sadržaja, kriterijuma i principa na osnovu čega je moguće sagledati šta je to govor pravnika a šta se podrazumeva pod pravnom retorikom. Dalje je važno imati u vidu i to da pravna retorika ukazuje i na to kako se može na racionalan način i celishodno pravno govoriti u situacijama kada se ima i kada se nema dovoljno pravno relevantnih činjenica. Učiti pravnu retoriku je važno i zato što proučavanjem iste, pravnici shvataju kako i zašto pravni govor u svakoj situaciji i na svakom mestu može i treba da bude stručan, kvalitetan i lep, odnosno stilski doteran, jezički ispravan, uverljiv i etički prihvatljiv.

1. Pojam, nastanak i razvoj govora kao preteča retorike

Organi i čula kojima raspolazu sva živa bića, prevashodno čovek, bili su još u praiskonsko vreme u upotrebi instikta, a na prvom mestu je to bio instikt za samoodržanje i opstanak u opštem smislu rečeno. Oči i uši su imali namenu da vide i čuju protivnika i plen, miris da se oseti trag, ruke su služile oduvek za odbranu i borbu, noge su služile da bi se protivnik ili plen u lovu stigao ali i da bi se moglo pobeći u slučaju napada. Tako posmatrano sva čula i svi organi su imali svoju namenu i svrhu da na nešto upozore, da se nešto oseti, da od nečeg odvrte itd. Idući tako redom u instikte samoodržanja spadao je i glas koji se u

samom početku ogledao u neartikuliranim kricima, koji su imali za cilj izražavanje zahteva za zadovoljavanje nekih sopstvenih unutrašnjih potreba. Instikt glasnosti, putem krika (jauk, usklik, vrisak i sl.) je u početku bio ono upravo što je česta pojava i danas, to je izraz bola, ljutnje-besa, mržnje, straha ili način dozivanja, odnosno odazivanja, oglašavanje opasnosti ili nekih vremenskih i sličnih nepogoda. Upravo ovaj instikt je naterao čoveka, da se sporazumeva, povezuje, prepoznaje, zbližava i da živi u zajednici. Život u zajednici nije bio dovoljan samo za dovikivanje i objavljivanje pretnje neke opasnosti ili odvratanje od nečega. Zajednički život je nametao i neke druge pojave i odnose, pa je tako trebalo obeležavati i neke predmete koji su takvoj zajednici služili ili su se životom u zajednici pojavljivali. Tako su se kod čoveka počele, od početnih tonova i krikova, javljati reči koje su predstavljale značenje tih predmeta. Osim označavanja i javljanja tim rečima, za pretpostaviti je da čovek nije mogao da izrazi nikakvu svoju bližu zamisao. Zato je čovek, verovatno, da bi izrazio svoju misao, u to vreme, imao neke pokrete kako bi više naglasio smisao same reči, odnosno znaka koji je davao, služeći se nekim pokretima ili gestikulacijom, bliže objašnjavao smisao reči koje je izgovarao. Na primer: za vuka je postojala reč „vuk“, što je označavalo opasnu divlju životinju. Međutim, čovek je tu reč drugačije naglašavao ako je hteo da kaže „ide vuk“, na drugi način je to iskazivao ako je govorio „vuk je ležao mrtav pored puta“, a sasvim drugačije se izražavao ako je hteo da kaže „idemo u lov na vuka“.

Osim predmeta koji su izazivali pažnju prvog čoveka, kako je napred i opisano, u njegovom životu su pažnju privlačile i pojave u prirodi. Dakle, prvi čovek nije mogao da ne zapazi smenu dana i noći, smenu godišnjih doba, pojavu sunca, kiše, snega, grmljavine, oluje, vetra, kao i moć zemlje da daruje prirodi plodove različitih vrsta. Ne samo da je ove pojave čovek zapažao ili osećao on je shvatao da sve to ima direktan uticaj na njegov život. Razvojem zajednice u kojoj je čovek živeo njegov rečnik postaje bogatiji i sadržajniji, jer se pojavljuju nove pojave i okolnosti kao obogaćenje iste. Kada se zajednica razvila u viši stepen, izgradnjom naselja, izgradnjom puteva radi razmene usluga, robe, tada i čovekov rečnik postaje bogatiji i sve sadržajniji. Kako su se razvijali odnosi u zajednici tako se razvijala i kultura pojedinaca. Pored spoljašnjeg-objektivnog, realnog sveta i čovekovog okruženja, postajao je bogatiji i unutrašnji svet, odnosno javljala su se samozapažanja, mašte, unutrašnji osećaji kontrole sopstvenog ponašanja i delovanja. Sve te spoljašnje i unutrašnje pojave su zahtevale adekvatne izraze zadovoljstva, raspoloženja, negodovanja a što je sve uticalo na stvaranje govora. Razvojem izražaja pojmova, neminovno se javila i potreba da se ti pojmovi povežu međusobno, kako bi se njima izrazila konkretna-određena čovekova misao. Tek onda kada je čovek uspeo da poveže subjektivno i objektivno nastala je rečenica

kao izraz misli. Naravno da su u samom početku te rečenice bile veoma oskudne i jednostavne a misao izražena kroz tu rečenicu bivala je veoma skućena. Čovek je uspeo vremenom da sebi zaseje krompir a onda je osetio potrebu da odredi i svojinu tog zasejanog krompira-predmeta pa je izgradio reć „ja“. Stavljajući ove dve reći „krompir“ i „ja“, jednu pored druge, čovek je došao do toga da izrazi misao u sledećem „moj krompir“. Ako pogledamo u daleku prošlost iza sebe, onda dolazimo do zaključka da je bilo neophodno potrebno da protekne mnogo vremena u čovekovom razvoju kako bi se u njegovom grlu obrazovale različite kombinacije glasova, te u njegovoj svesti pojam o svim vrstama pojava i odnosa, te da se osim imenica, koje su prve nastale, jave i sve druge vrste reći (pridevi, glagoli, prilozi, veznici, zamenice itd.) i da se tako uspe sagraditi rečenica kojom bi se izrazila čovekova misao u potpunosti. Nastankom govora koji služi iskazivanju i razmeni misli, glasni organ, koji je u prvim počecima bio samo organ instiktov, stekao je mnogo šire zadaće, postao je organ za sporazumevanje među ljudima (Nušić. Đ. B., 2011,17).

U početku čovekovog razvitka, odnosno dok još nije postojala reć, ljudi su se morali prevashodno sporazumevati nekim drugim znacima. Tako u najstarije metode iskazivanja misli ubrajamo: mimiku, gest, znake rukom i pokrete drugim delovima tela. Sve to je čovek kasnije uspeo da izrazi preko reći i da misao iskaže kroz rečenicu, odnosno usmeni oblik iskazivanja misli koje je i u aktuelnom vremenu jedini način iskazivanja u velikom delu čovećanstva. Mnogo kasnije, kada je čovećanstvo u svom razvoju dostiglo veći stepen, čovek uspeva da svoje glasove obeleži određenim znacima i od tog vremena je nastalo i pismeno iskazivanje misli. U aktuelnom vremenu su dakle, dva osnovna metoda kojima čovek iskazuje svoje msili i to su: 1) usmeni i 2) pismeni. Opismenjavanje ljudi je dug proces i u početku je to bila jedna vrlo komplikovana i naporna veština te je pismenost ostala dugo vremena isključivo vlasništvo pojedinaca. U aktuelenom vremenu kada je pismenost postala opšta svojina, svaki obrazovani čovek se služi i pismenim i usmenim načinom iskazivanja misli. Ova metoda iskazivanja misli počivaju na istim zakonima. Dakle, da bi se jedna misao lepo izrazila, neophodno je tu misao imati jasnu u sopstvenoj svesti, logično je razviti, obogatiti skladnim i probranim rećima koje omogućavaju da joj se dodeli pravi izraz, zatim postaviti te reći u pravilan i skladan redosled pa se potom izraziti, bilo usmeno ili pismeno. Razlika između usmenog i pismenog izražavanja misli je ta što se kod pismenog izražavanja sklopljena i oblikovana misao obeležava znacima (slova, brojevi i sl.) na papir, ukucava u oblik elektronske poruke (SMS mob. telefon), dok se misao kroz usmeni oblik izražavanja vrši govorom putem glasnog organa.

Iskazivanje misli pismenim metodom ima taj nedostatak što stvaralac svoje misli predaje posredno javnosti, dok usmeni stvaralac svoje misli neposredno predaje toj istoj javnosti. Primalac tuđih pisanih misli je čitalac i on ih prima kroz oko-gledanjem, odnosno čitanjem, a usmenih je primalac slušalac i iste prima kroz uho-slušanjem. Kada svoje misli stvaralac predaje javnosti, posredno u pismenom obliku, on mora biti svestan da one mogu biti protumačene i na drugačiji način od onoga kako on to želi. Kako bi se ta opasnost otklonila, stvaralac treba da se osloni na stilizaciju koja ga upućuje na to da svoje misli izrazi na što jasniji i precizniji način. Usmeno iskazivanje misli nema ovu opasnost uz sebe, jer stvaralac usmene misli ima sve mogućnosti da otkloni svako drugačije tumačenje od onoga koje on želi da prenese javnosti. Govornik svoje misli kada prenosi usmeno on se služi i pokretima tela (gestovi, mimika, izrazi, tonovi) da bi misao potkrepio i naglasio, služi se naglašavanjem da određenim rečima pridoda veći ili manji značaj, služi se tonom da sadržaj misli manje ili više oboji, dakle, služi se svim sredstvima uopšteno govoreći, koja mu pored stilistike omogućava i retorika. Ovako posmatrano možemo reći da usmeno izražavanje misli ima prednost nad pismenim. Pismeno nad usmenim izlaganjem, pak ima neke svoje prednosti, kao što je, recimo na primer, trajnost, što usmenom izražavanju misli nedostaje. Pismeno izražavanje misli ima i tu vrednost ali i prednost nad usmenim, što stvaralocu daje vremena i mogućnosti da bolje osmisli svoje stvaralaštvo pa tako može izvršiti bolji izbor misli i reči te da kroz pismeni oblik izražavanja svom izlaganju daje što kvalitetniju stilsku formu i sadržinu.

Sebičnost kao svojstvo čovekovo je izražaj instikta za njegovo samoodržanje te iz toga, verovatno i potiču prve težnje i nastojanja za biranjem. Sebičnost pretpostavlja veći zalogaj manjemu, bolji goremu, čistiji prljavijem (Nušić Đ. B., 2011,18).

Lepota u izražavanju misli (govorom ili pismeno) je veoma važna karakterna osobina čoveka. Da bi se postigla lepota u iskazivanju misli, osim opšteg obrazovanja, treba posedovati i mnogo drugih specifičnih znanja iz oblasti kulture, umetnosti, prava, bezbednosti, novih tehnologija, te čitati mnogo probrane stručne i opšte obrazovne literature, kako bi se odnegovalo što dublje osećanje za nešto uzvišeno i lepo.

U aktuelenom vremenu smo u situaciji da stalno stremimo ka savremenim oblicima komunikacije uz uvažavanje tehničko tehnoloških pronalazaka i dostignuća, što nas uvodi u sferu razmišljanja o učenju savremene retorike. Retorika se mora učiti jer se ona ne stiče sama po sebi kao sposobnost ili urođeni dar koji neko ima samim rođenjem. Sve prethodno ukazuje na činjenicu da možemo za govor reći da je to jedno od najstarijih i najbitnijih čovekovih svojstava i sredstava, koja on koristi u komunikaciji sa ljudima iz svog bližeg i

daljeg okruženja. Čovek kod drugih ljudi uvek nešto govorom postiže na tri načina: primorava, nagovara i ubeđuje. Dakle, govor mora da proizvede trostruki efekat a to je da: 1) osvoji, 2) ubedi i 3) pokrene osećanja. Prinuda se u suštini razlikuje od nagovaranja i ubeđivanja, pa je tako sve ono što se postigne na prinudan način obično postojano onoliko koliko i sama prinuda. Sa druge strane ubeđivanje i nagovaranje podrazumevaju slobodnu volju kako onoga ko to obavlja, tako i onih kome su usmereni ili namenjeni. Sve ono što se svesno prihvati a rezultat je slobodno formiranog uverenja, mnogo duže traje i ima mnogo veći uticaj od nečega što se silom nametne. Govor je nastao a onda su ga ljudi-govornici oblikovali kako bi on bio što uverljiviji, humaniji i lepši pa tako možemo reći da je govor preteča retorike kao nauke i tehnike oblikovanja lepog, ispravnog i istinitog govorništva.

2. Retorika, pojam i vrste

Mnogo je definicija i određivanja pojma retorike, tako da se i ovde prosto nameće kao potreba da pre svega pokušamo dati odgovor na sledeće pitanje: Šta je retorika? Definisanje retorike na različite načine nas uvodi u domen dve situacije koje su veoma važne, za razumevanje ove materije. Radi se u suštini o neslaganju oko jedinstvene definicije retorike što se svodina rasprave oko suštine samog predmeta ili po pitanju značenja reči kojima se opisuje definicija. Prvo i osnovno neslaganje se sastoji u tome što pojedini autori misle da se i loši ljudi (prevaranti, narkomani, kriminalci, itd.) mogu nazivati govornicima, te da se i u ovom slučaju može govoriti o retorici. Dok oni drugi, kojima se priključuju i autori ovog rada, naziv „govornik“ sagledavaju samo kao nešto pošteno-čestito, humano a time retoriku definišu kao nauku i tehniku, odnosno jednu humanu naučnu disciplinu.

U samom začetku govorništvo nije odvajano od drugih oblika usmenog stvaralaštva, tako da se pod njim podrazumevalo sve ono što je predstavljalo razna kazivanja: nazdravljanje-zdravica, zaklinjanje, proklinjanje, proricanja pa sve do pripovetki, basni, poslovice i recitovanja narodnih pesama. Govorništvom su obuhvaćeni i egzorcizmi, posebno verski obredi teranje zlih duhova i inicijanski obredi. U okviru govorništva i pomoću govorništva izdvajali su se duhovni sadržaji iz kojih su vremenom izrastali različiti vidovi književnosti, filozovije i logike, odnosno moralni kodeksi, običajno pravo i pisani zakoni. Napretkom civilizacije napredovala je i govorna komunikacija pa danas govorništvo nije više privilegija i umeće pojedinaca, nego je to postala nezaobilazna pretpostavka javnih delatnosti u različitim oblastima života i rada ljudi.

Pokušavajući da se odredi pojam retorike u mnogo situacija smo svedoci i toga da ljudi poistovećuju govorništvo, besedništvo, oratorstvo, dijalog, monolog, debatu, diskusiju

sa retorikom i da se tu ne pravi baš nikakva razlika. Zato ćemo naići na takva tumačenja gde se tumači da je zadatak govorništva-besedništva ubeđivanje ili sposobnost primene govora s ciljem da se neko u nešto ubedi, što pak, može učiniti i onaj koji nije čestit i pošten čovek. Ciceron na više mesta piše da je glavni zadatak govornika „da govori uverljivo“ (Kvintilijan M. F., 1967, 155). I u retorici kojom nije bio potpuno zadovoljan tvrdi da je cilj govorništva ubeđivanje (Ibid). Za retoriku Aristotel kaže: „Retorika je sposobnost pronalaženja svih mogućih sredstava za ubeđivanje“ (Ibid, 157). Ovde možemo videti da se u obzir ne uzima uspeh samog govora, već samo sposobnost pronalaženja svih mogućih sredstava za ubeđivanje. Dalje, Hermagori tvrdi da je govorništvo cilj govoriti ubedljivo, i drugim koji zastupaju isto gledište, samo drugim rečima i izjavljuju da je njegov cilj govoriti uverljivo o svemu o čemu treba da se govori (Ibid).

Navedenim definicijama su vršena različita dodavanja, pa jedni smatraju da se retorika bavi svim predmetima i situacijama a drugi pak, sužavaju njen delokrug isključivo na građanske poslove. Teodor smatra da je retorika sposobnost pronaći i iskazati biranim rečima sve ono što je verovatno u ma kojem predmetu govora (Ibid, 157 i 158). Ariston, učenik peripatetičara Kritolaja, retoriku definiše ovako: „Retorika je nauka čiji je zadatak da prati građanska pitanja i da u govoru namenjenom ubeđivanju naroda o tome može govoriti“ (Ibid, 158). Ovde vidimo da se retorika smatra naukom a ne vrlinom, što opet ne upotpunjava pojam retorike kada je definišemo.

Marko Fabije Kvintilijan u svojoj knjizi „Obrazovanje govornika“, kaže za retoriku sledeće: „Meni je cilj da moj idealni govornik, kakav sam ja preduzeo izgraditi, prije svega bude čestit čovjek, i ja ću slijediti one koji bolje misle o zadaci govornika“ (Ibid, 161). Neki su opet mislili da je retorika isto što i nauka o državi. Ciceron je naziva jednim delom nauke o državi (a nauka o državi je isto što i filozofija), drugi je međutim zovu filozofija, među kojima se nalazi i Isokrat (Ibid). Biti i karakteru retorike najviše odgovara sledeća definicija: „Retorika je nauka o dobrom izražavanju“ (Kvintilijan). Zato što ona u sebi sadrži sva dobra svojstva govorništva, a zajedno s njima i celokupni moralni lik govornika, jer ni jedan čovek ne može dobro govoriti ako i sam nije dobar, čestit i pošten.

Na kraju je važno reći i to da svi oni koji smatraju da retorika ima za cilj pravilno razmišljati i govoriti idu ispravnim putem, ka pravilnom davanju odgovora na prethodno postavljeno pitanje: šta je retorika?

Retorika je stara grčka reč koja potiče od reči „rhetor“, „retor“, „ritor“, što znači učitelj govorništva, odnosno govornik-praktičar. Besednik se kod Grka zvao „retors“, kod Rimljana „orator“, što opet potiče od latinske reči „oratio“ što znači govor.

Branislav Nušić u svojoj knjizi „Retorika-nauka o besedništvu“, definišući retoriku objašnjava i pojam stilistike, te kaže: „nauka koja nas uči da lepo pismeno izražavamo svoje misli zove se stilistika“ a „nauka koja nas uči da lepo usmeno izražavamo svoje misli zove se retorika“ (Nušić Đ. B., 2011, 20).

Pravila retorike, nemaju apsolutne važnosti za stvaranje umetnosti, ali imaju normativni karakter, što u stvari znači da pomažu razvijanju i usavršavanju govorničkih-besedničkih sposobnosti. Retorika pak, nije nauka koja uči besedništvu-govorništvu, već nas ona uči pravilima i zakonima ove umetnosti koja će poslužiti kao osnove za vežbanje kojima se tek u budućnosti može postići kvalitet i pravi uspeh. Ono što je važno i ovde napomenuti a to je da se besednička-govornička veština nikada ne može postići sistematskim učenjem teorije već je pored toga neophodno sistematsko praktično–živo uvežbavanje.

U našem jeziku postoje dve reči koje odgovaraju pojmu koji u sebi izražava grčka reč „retorika“, ali smo i pored toga u obuci zadržali ovu stranu reč kao naziv predmetu koji se izučava i kojim se bavimo i u ovom radu. Jedna od tih naših reči je „besedništvo“, a druga je „govorništvo“. Međutim, ni jedna od navedenih reči ne odgovara u potpunosti pojmu retorika. Govoriti, držati govor, ne znači još uvek i lepo govoriti, dok je smisao oratorstva upravo u tome. Kada za nekoga kažemo da je u određenoj prilici i na nekom mestu govorio to ne podrazumeva automatski da je i lepo govorio. Moguće je mudro i osmišljeno govoriti, te se pravilno, logički izražavati i razvijati misli, međutim to ipak ne mora da znači da je to sve lepo i rečeno, dok se to za retoriku, odnosno retorstvo pretpostavlja, propisujući pravila za lepo usmeno izražavanje. Sa stanovišta retorike neće biti nikakav paradoks ako se kaže: „on je održao jedan dobar govor, ali je rđavo govorio“ (Nušić, B., 2011, 23). Retorika je u odnosu prema govorništvu (elokvenciji) ono što je stihotvorstvo u odnosu prema poeziji; retorstvo je dakle forma, spoljni oblik, odeća u kojoj se govorništvo javlja (Ibid).

Za besedu se može reći da je pojmovno bliža pojmu retorike. Beseda se može poistovetiti sa govorništvom ali ona bi mogla da ima i nešto više od govora, jer ona kao pojam označava svečani govor. Ni u običnom, govoru za nekoga ko je držao zdravicu se neće reći da je držao besedu, takođe ni za branioca u sudu se ne kaže da je besedio, ali se zato za duhovnog propovednika gotovo uvek opravdano kaže da je besedio. Dakle, beseda dobija značenje svečanog govora, pa se danas rečju beseda prevashodno označava duhovno propovedanje.

Retorika je nauka, umetnost i veština. Pored brojnih definicija, koje su određivane u različitim vremenskim periodima, povodom različitih ciljeva i iz različitih potreba, gde je primat imala najčešće jedna od navedenih odrednica, najbliža je ipak ova definicija istini i

savremenom određenju, odnosno definisanju retorike kao nauke. Kod nas retorika kao predmet još uvek nije u dovoljnoj meri razrađena i zbog toga je teško odrediti strukturu retorike kao nauke o besedništvu, te za podelu treba tražiti oslonac u stranoj literaturi, gde je objektivno rečeno teško naći pouzdan ugled ili bolje rečeno jedinstven pristup. U različitim pisaca postoje različite i podele retorike. Neovisno od svih teroetičara treba izvršiti podelu pojava kojima se retorika bavi i koje ona obrađuje. Tako pojave kojima se retorika bavi u svom proučavanju možemo podeliti u tri dela i to su: 1. besedništvo - govorništvo, 2. beseda - govor i 3. besednik - govornik. Od nastanka do današnjih dana govorništvo-besedništvo se delilo na vrste prema različitim kriterijumima. Tako je za podelu govorništva moglo poslužiti: tema, svrha govora, namena, stil, forma i sadržina. U antici je podela vršena onako kako je to izvršio Aristotel a to je: skupštinsko, sudsko i svečano govorništvo, potom se proširivanjem tema govora i umnožavanjem formi sistem podele usložavao. Uzimajući sve u obzir govorništvo se može podeliti na pet vrsta: političko, vojno, sudsko, filozofsko-predavačko i svečano-prigodno.

3. Pravna retorika i pravno govorništvo

Promene u aktuelnom vremenu po pitanju uslova i načinu života, koje sa sobom donosi naučno-tehnološka revolucija, nisu smanjile potrebu za govorništvom, već naprotiv to sve ukazuje, da znati dobro govoriti jeste nezamenljiva komponenta čovekovog psihofizičkog, intelektualnog i profesionalno-stručnog bića. Znati dobro pravno govoriti, značajna je pretpostavka njegovog učešća u raspravama i odlučivanjima, prevashodno o pitanjima i problemima sopstvenog života, a zatim i o opštim i zajedničkim pitanjima, dilemama i temama, prevashodno u domenu prava i pravne nauke.

Učešćem u procesima oblikovanja-stvaranja slobodnog i demokratskog sveta i načina života, podrazumeva to da se bude spreman i sposoban: za iskazivanje sopstvene ličnosti u svakoj situaciji i u datim okolnostima, kao sposobne, kulturne, kreativne, preduzimljive i prepoznatljive; da se u demokratskom svetu, različitih mišljenja izrazi individualnost i integritet autentično i uverljivo; da se lični ciljevi i interesi ispoljavaju i brane u skladu s datim društvenim okolnostima i potrebama, na način koji podrazumeva toleranciju i konkretan odnos prema mišljenjima, stavovima i interesima drugih; da se sporovi, konflikti, nesaglasnosti, rešavaju na miran i dostojanstven način, razumno i kroz stručno usaglašavanje mišljenja, snagom argumenata a ne argumentima sile ili prinudno.

Bez veštog i dobrog pravnog govora, nemoguće je razvijati različite oblike konstruktivnog i kooperativnog istraživanja stvarnosti, nemoguće je prevladati predrasude, osloboditi se unutrašnjih stega i prepreka u smislu skučenosti, obuzdati sile spoljašnjeg pritiska i prinude izraženih u represiji, proširiti granice prava i sloboda svakog čoveka pojedinačno i svih ukupno. Izmenjeni način života i ogroman napredak u naučnom i tehničko-tehnološkom smislu po pitanju razvoja sredstava i metoda javnih komunikacija u mnogome je izmenio oblike i sadržaje govorničke veštine. Savremeni čovek želi brzu, jasnu, tačnu i istinitu informaciju, on nema vremena da sluša duge govore, zato je svima u današnje vreme potrebna kratka, jasna i argumentovana informacija, koja se saopštava, opušteno, jednostavno, i na razumljiv način. Sa druge strane u današnje vreme ništa manje zahteve nemamo ni za formiranje ličnosti pravničkog govornika i metoda njegove komunikacije sa auditorijumom. Dakle u aktuelnom vremenu, posebno, pravno govorništvo, može biti onoliko dobro koliko je zasnovano na neophodnom spoju teorije i prakse, te ukoliko je uverljivo i dopadljivo i ako poštuje sve principe i zahteve dobrog i na istini zasnovanog govorništva. Savremeno pravno govorništvo pored ostalog treba da bude i lepo ali iznad svega stručno i profesionalno primenljivo te dopadljivo za auditorijum i javnost. Današnji čovek, kao savremena ličnost se u mnogo čemu razlikuje od svojih predaka. Što je i normalno jer su se promenile okolnosti u kojima se živi, navike, potrebe i mogućnosti, no međutim osećaj za lepim je ostao isti.

Briga za razvoj pravnog govorništva u savremenim uslovima života i rada, nije uvek na nivou njegovog značaja. Nema dovoljno organizovanih oblika proučavanja pravnog govorništva, niti to prati neophodno potrebna i odgovarajuća literatura. Pravna retorika je kao predmet izučavanja govorničke veštine pravnika u obrazovnim sistemima i programima, ukoliko je uopšte i ima, uzgredna, parcijalna te uvedena kao izborni predmet, što je veliki nedostatak. Pravna retorika treba da bude obavezan predmet proučavanja na pravnim fakultetima kako teorijski tako i praktično. Objektivno gledano svi se mi bavimo više analizama antičkog govorništva, odnosno njegovom istorijom, nego ključnim pitanjima i problematikom aktuelne pravne govorničke prakse.

Savremeni uslovi života i rada ukazuju na to da pravo teži da uređuje svet, te da ga tako treba i posmatrati iz domena pravne retorike i njenih područja proučavanja. Razmišljati o pravu i pravnom govorništvu na ovaj način fokusira pažnju na različite oblasti u kojima se sprovode zakoni. Jezik zakonodavca i praktična primena zakona usmerava pažnju na tekst i kontekst, ulogu i delovanje, ne dajući privilegiju rečima u odnosu na date okolnosti niti tim okolnostima daje privilegovan položaj u odnosu na reči. Ovde se može razmišljati o

stvaralaštvu iz domena jezika i načinu na koji određeni lingvistički postupci ustanovljavaju forme postojanja. Svakako je važno imati u vidu iz aspekta pravne retorike da nas mogu privući postupci i ponašanja pojedinaca posvećeni prikazivanju, gde se ne misli samo na tekst i jezik, već i na izvođenje simbola, gestova i ukupni odnos sa publikom, odnosno auditorijumom. Ovde možemo da razmišljamo o pravu kao domenu za izražavanje želja koje njegovo izvršavanje nastoji da zadovolji u odnosu na zadovoljstva koja pruža primena prava u praksi. Uzmimo za primer sudije koje tumače neki zakonski akt, oni moraju imati u vidu sve prisutne i da predviđaju njihove reakcije, da svoje odluke prikažu tako da omoguće ličnu vezu između izricanja zakonske mere i zadovoljstva prisutnih u sudnici, što je za očekivanje da proizađe iz sprovođenja zakona. Proučavanjem pravne retorike uočavaju se dva suprotna metoda razmišljanja o tome kako pravo deluje u praksi a to su „instrumentalni“ i „konstitutivni“. Ovi metodi razmišljanja se razlikuju po shvatanjima šta je to glavno sredstvo pomoću kojeg zakon deluje: 1. da li zakon deluje, uopšteno rečeno, putem nametanja spoljnih sankcija ili 2. pomoću oblikovanja unutrašnjih značenja i stvaranja novih okolnosti i situacija.

Instrumentalizam uspostavlja relativno jasnu razliku između raznih vrsta pravnih – zakonskih standarda, sa jedne strane, te različitih oblika nelegalnog delovanja pojedinaca, sa druge strane. Potom ispituje učinke ovih prvih na ove kasnije. Nasuprot tome, po konstitutivnoj perspektivi društveni život je tako usko povezan sa zakonom da relevantna kategorija za naučnike nije spoljašnja kategorija uzročnosti, već unutrašnja kategorija značenja. Konstitutivni nazor naglašava da zakon deluje u praksi iznutra ka spolja, pri tome obezbeđujući osnovne kategorije u vezi sa kojima je stvoren ukupni društveni život, tako da se čini uglavnom prirodnim, normalnim, kohezivnim i koherentnim. Oba navedena pristupa pravu imaju zajedničku prednost u onome što bi se moglo nazvati zakonskom perspektivom po kojoj bi mogli reći „zakon pre svega“. Dakle, oba pristupa polaze od zakona, međutim da bi smo razumeli pravo, u određenom smislu se moramo okrenuti od njega, odnosno od njegovih propisa, doktrina, profesionalne opremljenosti te da obratimo pažnju na događaje ili postupke koji na prvi pogled izgledaju udaljeno od prava ili bar tako da pravo njima ne dominira od samog početka. Te sve ciljeve i okolnosti možemo proučavati i sagledavati kroz pravnu retoriku kao nauku i tehniku pravnočkog govora i pisanja.

Učenjem pravne retorike se uči i to kako se osloboditi predrasuda, odnosno preranih donošenja suda o nečemu, što je dosta karakteristično u aktuelnom vremenu. Pravnici ne bi smeli biti ljudi koji s predrasudama donose zaključke o nekim pravnim pitanjima i temama pre nego što procene relevantnost informacija i podataka.

Pravo je društvena tvorevina, gde zakoni i pravni sistemi nisu stvar prirode, već ljudsko delo. Dakle, pravo čine institucionalni faktori kao što su naredbe i pravila a njih stvaraju ljudi koji misle, govore, pišu i deluju.

Glavnu funkciju prava kao sredstva društvene kontrole ne bi trebalo gledati i procenjivati kroz privatne parnice ili krivične progone, koji čine vitalni ali i dalje pomoćni mehanizam koji se primenjuje u slučaju grešaka u sistemu. Pravna retorika nas uči tome da funkciju prava treba sagledavati u raznovrsnim metodama koje pravo koristi da bi kontrolisalo, usmeravalo i planiralo život ne samo u sudu nego i van suda. Pravničko govorništvo se uglavnom odnosi na tumačenje ili na razlikovanje zakonitog od nezakonitog, pravičnog od nepravičnog. Razlikovanje značenja svake reči ili je zajedničko svim pravicima ili je svojstveno samo govorniku. Pravičnost je poznata svakom čoveku a ne samo pravniku. Zato pravni govornici treba da budu poštteni i razumni, odnosno takvi koji se neće uznemiravati ukoliko im se neki sagovornik verbalno suprotstavi, pošto rade na onom što im je zajedničko, gde je svakom dozvoljeno da ima svoje mišljenje a krajnji cilj im je materijalna istina, pravda i pravičnost.

Pravno govorništvo možemo posmatrati kao govorništvo pravnik: Javnih tužilaca, sudija (krivičara, parničara), advokata, policijskih službenika, kriminalista, pravnih savetnika, notara, pravnih zastupnika, itd. dakle, svih onih ljudi koji su pravne struke.

Tako pravnu retoriku možemo posmatrati u više međusobno vezanih i podudarnih celina kao: zakonodavna retorika, retorika upravne vlasti, sudska retorika, građansko pravna retorika, krivično pravna, krivično procesna, kriminalistička. Dakle, zakonodavci, sudije, tužioci, advokati, kriminalisti, glasno govornici policije, suda, tužilaštva itd. su glavni reprezentanti pravnog govorništva, svako za svoj delokrug poslova i zadataka i u okviru zakonskih ovlašćenja. Svakako je bitno naglasiti da ovo nisu i jedini govornici u pravu. Pravnih govornika može biti više koji govore na isti način i različitim domenima i auditorijumima u pravu, kako u sudnicama, u parlamentima, policijskim upravama (PU), sudovima za prekršaje, u građanskim sporovima, ali i izvan njih. Pravne postupke i procese ne treba posmatrati samo kroz globalno uzajamno preplitanje i uslovljavanje stvaranja i primene prava, već i kroz donošenje-izradu i primenu pravnih akata i u njima sadržanih pravnih normi-pravila (ustav, zakoni, podzakonska akta, upravni akti, privatni i sudski akti itd.), zatim ponašanje subjekata na koje se ti akti i pravila odnose. Kada govorimo o pravnoj retorici onda možemo da govorimo da svaki od navedenih subjekata ima svoju retoriku. Tako možemo govoriti o više pravnih retorika kao što su: pravna retorika društva, retorika zakonodavaca, parlamentarnih predstavnika, kriminalističkoj retorici, policijskoj, sudskoj,

tužilačkoj, advokatskoj, podzakonskoj retorici, kao i o retorici upravne vlasti. Određivanjem pojma pravne retorike kao savremene nauke i tehnike, određujemo pravno govorništvo kome ne treba prilaziti tako da se ponudi odgovor na sva otvorena pitanja i izazove koji ga prate u aktuelnom vremenu i datim okolnostima, jer je to gotovo nemoguće. Svakako je potrebno proučavati pravnu retoriku da se potraže odgovori na mnoga otvorena pitanja kako u teoretskom smislu tako i u praktičnoj argumentaciji i uz pomoć njih.

Pravna retorika je teorija i tehnika pravnog govorništva, koje se učenjem stiče i poukom u praksi realizuje, odnosno prenosi. Pravna retorika je veština koja pravnike uči i kako da prepoznaju sve one koji krše zakon i pravila koristeći lažni-obmanjujući govor. Činjenica je da su prevaranti elokventni i da svojim obmanjujućim govorom mogu da dovedu u zabludu sve one koji slepo veruju u njihovu priču. Sa druge strane retorika je nauka i veština koja nas uči kako da pravilno i argumentovano govorimo ali i da razumemo kako nastupaju oni koji vrše kriminalne delikte na štetu drugih manje više naivnih lica u javnom i privatnom životu.

Obrada lica mesta kriminalnog događaja se sastoji u gledanju, dok veliki deo čini i slušanje. Slušati-znati kako slušati je veoma važna stvar. Znati slušati ne samo šta ljudi govore, nego je važno čuti i kako oni govore. Kakva im je boja glasa, da li odgovara izrazu lica ili položaju tela i kakve pokrete pravi prilikom govora. Veoma je važno znati i moći čitati sa usana šta govore lica koja daju izjave. Sve to nije dovoljno za utvrđivanje činjeničnog stanja, ali može značajno da doprinese spoznavanju da li neko govori istinu ili je izbegava veštom manipulacijom. Dobri pravnici-kriminalisti pribavljaju i čuvaju informacije, znalčki primenjuju tehničko znanje i uvek ostaju otvoreni, objektivni i logički. Oni takođe, treba da budu vešti i sa kulturološkog stanovišta, dalje, treba da su vešti u komunikaciji sa svim polnim, etničkim, generacijskim, socijalnim i političkim grupacijama. Pravna retorika kriminalistima pomaže da na kvalitetan način prime ogroman broj informacija. Oni se susreću sa ljudima svih slojeva života (radnici, menadžeri, stručnjaci, političari, muškarci, žene, maloletnici, stariji ljudi itd.) i svakom od njih treba prilagoditi svoj pristup, govor, obraćanje, razgovor i sl. Istraga zahteva emotivnu stabilnost, jer ovlašćena službena lica koja imaju previše izražen odbrambeni stav ili su previše osetljivi mogu da postanu žrtve stresa. Pravna retorika nas uči i tim veštinama kako dobrim, tačnim i pravičnim pristupom izbeći stresne i neugodne situacije. Pravnik-govornik, mora da bude spreman da apsorbuje vređanje i da pokaže u isto vreme ljubaznost, humanost i razumevanje prema svom sagovorniku ili prema više njih. Moraju ostati nepristrasni i ne smeju se mešati u tuđe delovanje, jer će problem onih sa kojima kontaktiraju, umanjiti njihovu objektivnost. Retorika za buduće

pravnike treba da predstavlja nastavu koja obuhvata sadržaje van tradicionalnih uloga kriminalista, tužioca, advokata, sudija, dakle, kao vid delatnosti društvenih uloga i povezivanja sa lokalnom zajednicom i ukupnim ambijentalnim uslovima (communitypolicing).

Učenjem pravne retorike studenti prava razvijaju širok, raznovrstan, interdisciplinarni i multidisciplinarni pristup. Zato što se u aktuelnom vremenu, između ostalog, traži poznavanje etničkih i kulturnih vrednosti, kao i običaja u određenoj sredini, uloge religija i faktora nasleđa itd. Kriminalistiku, krivično pravo, krivično procesno pravo, građansko pravo i druge pravne nauke, nije moguće zamisliti kao „čiste“ nauke bez pravne retorike, logike, psihologije, ovakve ili onakve filozofske koncepcije.

Opisujući sudsko govorništvo Aristotel kaže: „ovdje je nužno voditi računa o trima stvarima: prvo, kakva je narav i koliki je broj motiva koji ljude navode da nepravедно postupaju, i treće, kakvog su karaktera i naravi osobe prema kojima se nepravедно postupaju“ (Aristotel, 1989, 47). Govoreći o sudskom govorništvu on dalje ukazuje na prirodu i broj onih premisa iz kojih treba da se izvode silogizmi u odnosu na optužbu i odbranu. Definišući pri tome nepravедно izvršena dela kao protivzakonitost, odnosno protivpravno ponašanje, te za to predviđa odgovornost, ukazujući na motive i namere izvršilaca kriminalnih delikata.

Predmet pravne retorike je u suštini pravno govorništvo. Prevažadno zato što je pravno govorništvo u užem smislu reči, sudsko govorništvo, najstariji poznati oblik govorništva uopšte. Kao takav pravni govor je i najzaslužniji za razvoj govorničke veštine, te je i najpogodniji za razumevanje njene suštine i smisla. Ovde je reč o govorništvu iz koga je i pomoću koga je moguće apsolvirati sva ostala govorništva, odnosno izvršiti identifikaciju svega što je za govorništvo važno. Predmet pravnog govorništva je u suštini sve ono što determiniše esenciju i egzistenciju ljudi. Ovladati ovom veštinom, podrazumeva da čovek raspolaže ne samo bitnom pretpostavkom ostvarivanja osnovnih ljudskih prava i sloboda, nego i važnom komponentom čovekovog sveukupnog življenja.

Proučavanjem pravne retorike značajno se doprinosi ostvarivanju dvaju komplementarnih i podjednako važnih ciljeva, svakog prosperitetnog društva: 1. povećavanje broja onih kojima pravda i pravičnost predstavljaju glavno ishodište profesionalnog i etičkog hobitusa i 2. samnjenju broja onih koji, kako je Čerčil govorio, „kad se jave za reč, ne znaju o čemu će govoriti, kad govore ne znaju o čemu govore i kad završe, ne znaju šta su kazali“ (Radonjić R., 2006, 25).

Pravna retorika programski treba da bude prilagođena uzrastu i saznavnim mogućnostima studentske populacije-budućih diplomiranih pravnik, ali i generacijski, tako i

u svakom drugom pogledu šire teorije i praksae u oblasti prava. Učeći pravnu retoriku teorijska znanja treba praktično primenjivati i sprovoditi u život, kroz organizovanje takmičenja u dobrom i lepom govorništvu, organizovnjem tribina, okruglih stolova. Kroz oformljene pravne klinike treba uvežbavati pisanje različitih pismena (krivične prijave, ugovori, zapisnici, žalbe, molbe itd.), kako se i kada izlaže optužba, praktično simulovano izjašnjavanje optuženog, izvođenje dokaza, iznošenje odbrane pa sve do toga kako i kojim redosledom se daju završne reči.

4. Zaključna razmatranja

Aktuelno vreme i okolnosiu kojima živimo, u središtu naše društvene stvarnosti, poseduje jedan ogromni paradoks. Sa jedne strane nikada nismo bili dostupniji jedni drugima, dok sa druge strane u nama nikada nije bilo više strahovanja od sve veće društvene izolovanosti. Veoma često se pitamo kako je moguće da u društvu ovakvog naučnog i tehničko-tehnološkog razvoja, metoda interpersonalnih komunikacija, gde skoro ne postoje ljudi ili mesto na zemaljskoj kugli koji se trenutno ne mogu dosegnuti, većina ljudi ima osećaj sve veće društvene izolovanosti i osamljenosti? Da li ove savremene tehnologije, kako se to često misli, predstavljaju najvećeg krivca za ovu vrstu osećaja ili se iza toga nalazi neki dublji društveni proces?

Ukoliko želimo dati jasne i objektivne odgovore na napred postavljena pitanja neophodno je proučavati pravnu retoriku kao nauku i tehniku, kulturu i humanu disciplinu na pravnim fakultetima. Prevashodno je potrebno opsežnom analizom utvrditi šta nam to nedostaje, šta nam je cilj i kako da to ostvarimo. Međutim, uvođenjem pravne retorike u obrazovni sistem pravnika, pojavljuju se mnoge dileme i otvorena pitanja, po osnovu usaglašavanja studija s Bolonjskom deklaracijom. Sa druge strane je činjenica da su pozitivni trendovi veoma jaki i nesporni. To možemo posmatrati u smislu podsticanja pravnih fakulteta da preispitaju i učine savremenim sopstvene nastavne sadržaje, odnosno da se izrade novi kurikulumi za fakultet ili silabusi za nastavne predmete. Dalje, uvođenjem pravne retorike u studijski program pravnog fakulteta, pedagoško-didaktičke metode rada se osavremenjavaju, što neminovno unapređuje tehničko-tehnološke uslove rada. Pravna retorika podstiče mobilnost studenata i nastavnog kadra da svi i stalno uče. Uvođenjem pravne retorike u studijske programe obrazovanja pravnika u savremeno doba ne treba da predstavlja nostalgiju ili neku vrstu stalnog podsećanja na blistavost i značaj drevne veštine, već prevashodno prepoznavanje potrebe savremenog doba i aktivnog učešća u novim dostignućima, menjajući

sebe i inicirajući promene i kod onih oko sebe. Govorni i jezički šabloni u postindustrijskom i informatičkom vremenu moraju da nas zabrinu. Upravo područje govorništva-besedništva je postalo najvažniji prostor savremenog uzdizanja i propadanja. To područje je zanemelo, umesto razgovora sve više je prisutan autistički način govora koji dolazi od „nikoga“, obraća se „nikome“ u formi „negovora“. Imamo govor bez dijaloga i bez susreta, koji postaje opsesija i narcističko ogledanje. U takvoj paradigmi nastupaju govorne kodifikacije nove sajber kulture. Sa druge strane moramo da shvatimo da je u suštini ceo život stalna rasprava, zato ako ne postoji kultura govora onda će postojati govor nekulture, govor mržnje, što neminovno vodi u anarhiju. Nastojanja treba da budu da povećamo našu efikasnost u obuci koja je neizbežan zahtev za sve. Moramo biti spremni za promene, svesni činjenice da se ne može promeniti baš sve čime se suočavamo, ali se ništa ne može ni promeniti dok se time ne suočimo.

LITERATURA

- [1] Aristotel (1989). Retorika-sa starohelenskog preveo studiju i komentare sačinio Marko Višić, Zagreb, ITP „Naprijed“.
- [2] Hart, H. (2013). Pojam prava, s predgovorom Leslija Grina preveli Dušan Vranjanac i Goran Dajović, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, JP Službeni glasnik.
- [3] Kvintilijan, M. F. (1967). Obrazovanje govornika, odabrane strane, sa latinskog preveo, predgovor i komentare napisao Petar Pejčinović, Sarajevo, Izdavačko preduzeće „Veselin Masleša“.
- [4] Majić, M. (2015). Veština pisanja prvostepene krivične presude, priručnik za krivične studije i pripremu praktičnog dela pravosudnog ispita, Beograd, JP Službeni glasnik.
- [5] Matijević, M. (2014). Pravne klinike-praktikum-, Banja Luka, Univerzitet za poslovne studije fakultet pravnih nauka.
- [6] Milić, A. D. (2011). Srpski politički govor modernog doba, drugo dopunjeno izdanje, Beograd, JP Službeni glasnik.
- [7] Nušić, Đ. B. (2011). Retorika nauka o besedništvu-knjiga 4, JP Službeni glasnik, Beograd.
- [8] Petrović, D. (2013). Društvenost u doba interneta, Novi Sad, Akademski knjiga.
- [9] Radonjić, R. (2006). Pravna retorika, Novinsko izdavačko i grafičko akcionarsko društvo Pobjeda, Podgorica.

- [10] Radulović, I., Maričić, G. (2013). Andokid, besednik koji je jednom pogrešio, Novi Sad, NNK internacional, Beograd Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- [11] Vučić, K. (2003). Znamenite besede sveta-izbor, Beograd, Zvonik.
- [12] Životić, R., Stanojević D. (2013). Retorika i politika, Beograd, Jasen.

Ph. D. Marinko Kresoja
OTP banka Srbija a.d. Novi Sad
LL. B. Mina Kresoja
EPS Novi Sad

LEGAL RHETORIC FROM IDEA TO REALIZATION

Summary

Law seeks to regulate the world and social conditions of life and work of people in their mutual relations. The law is a human discipline, among others, because the law teaches how to get to the truth and justice, or fairness, how to protect rights and freedom. That is why the lawyers' speech is in the function of a noble cause, because it is professional, generous and what is most important based on legal arguments. Law and lawyers should strive to order, which change and give meaning to the society of which they are a part, too. So for lawyers is important to say that when they speak they must not leave any doubt or space for assuming their conclusions, of those addresses. From lawyers, as good orators, is expected to link the normative legal content and the reality in which they can express themselves. Legal rhetoric should not only observe as a way of expressing the legal content of speech, but also as a way of interpreting the law and justice. The importance of that debate and interpretation of rights develops to the area of legal rhetoric, which goes back into the character and it is rightful place, especially in the education system of lawyers. Legally speaking contains a great extent all other rhetoric, because it is not oriented just at one time, one side of human life, but equally multifaced and focuses on the past, present and future.

Keywords: rhetoric, oratory, law, justice, righteousness, speech, speaker, discussion, dialogue, technique